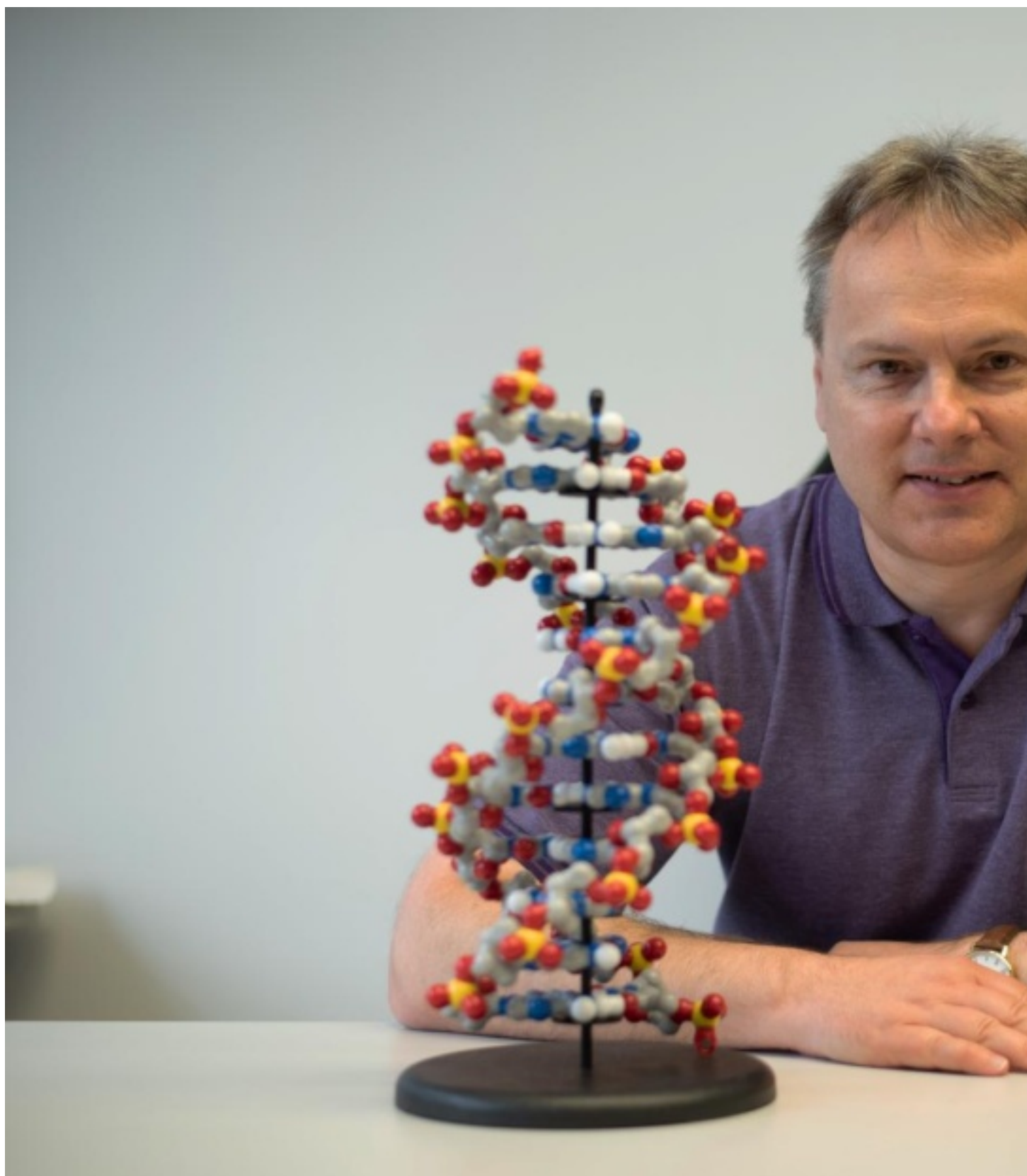

Otevřený přístup: požehnání nebo prokletí?

Otevřený přístup: požehnání nebo prokletí?

Open Access neboli otevřený přístup je publikační model usilující o zajištění okamžitého a bezplatného online přístupu k vědeckým výsledkům. Veřejně a bezplatně přístupné vědecké články však vydavatelům nepřinášejí žádný výtěžek, a proto si účtují poplatky za zveřejnění. Vědci tak čelí nejen tlaku na množství vydaných textů, ale musí také shánět finance na jejich uveřejnění.

Univerzita Karlova se letos popáté zapojuje do osvětové akce s názvem Open Access Week, jejímž cílem je propagovat myšlenku otevřeného přístupu k vědeckým informacím. Jak jsou na tom autoři UK s otevřeností, se rozhodla prověřit [Ústřední knihovna](#) analýzou dat citační

Open Access (OA, otevřený přístup) je publikační model, který usiluje o okamžitý, bezplatný, trvalý a svobodný online přístup k výsledkům veřejně financované vědy a výzkumu. Existují dva základní modely open access – [zelená](#) a [zlatá cesta](#). Zelená cesta umožňuje

databáze [Web of Science](#), ze které vzešel žebříček open access šampionů. Nejproduktivnějším korespondenčním autorem Univerzity Karlovy z let 2016-2018 je prof. Michal Hocek z Katedry organické chemie Přírodovědecké fakulty UK. Právě s ním jsme promluvili o výhodách i úskalích otevřeného přístupu.

autorovi archivovat texty svých publikovaných prací v některém z otevřených internetových repozitářů. Zlatá cesta umožňuje autorovi zveřejnit článek v časopise, který přístup ke svému obsahu nezaplatňuje. Některé časopisy však za tuto službu vyžadují od autorů publikační poplatky.

Je vám osobně myšlenka otevřeného přístupu blízká?

Otevřený přístup je aktuálním trendem a my se mu musíme přizpůsobit. Přináší samozřejmě pozitiva i negativa. Podle mého názoru však zatím stále převažují negativa. Otevřený přístup totiž přenáší odpovědnost za platby za vydání textu ze čtenářů na autora. Dříve za články a časopisy platily knihovny a svým způsobem tedy i čtenáři. Pokud mají dnes být vědecké texty volně dostupné online, musí jejich publikaci zaplatit někdo jiný, a je jím nejčastěji samotný vědec. Musíme si ale uvědomit, že finance na takové věci se mnohem snáze shánějí institucím než jednotlivým autorům.

Mohou vědci ze svých pozic nějakým způsobem ovlivnit tuto politiku otevřeného přístupu?

Jednotliví vědci asi ne, ale vliv mají jednoznačně naši zástupci v Radě pro výzkum, vývoj a inovace. Budoucnost spatřuji ve vzniku celonárodních nebo ideálně celoevropských konsorcií. V některých zemích, kde je vědecká lobby silná, již existují konsorcia, která dojednávají možnosti otevřeného publikování u velkých vydavatelů buď zcela zdarma nebo za snížené ceny. Sleduji, jak se vyvíjí situace v Německu, kde se vydavatelství Wiley, které je pro nás chemiky jedno z nejdůležitějších, dohodlo s německým státem, že jeho vědci v něm mohou „otevřeně“ publikovat zdarma.

U nás již dříve existovala konsorcia, která knihovnám domlouvala předplatná významných časopisů. Měly by peníze, které dříve šly na předplatné nově jít na placení publikačních poplatků?

Jednoznačně. Velká konsorcia administrovala a dotovala časopisy a další vědecké databáze a knihovny si pak dokupovaly jednotlivosti. Takže si umím představit, že bychom měli například slevy na publikování, když už platíme peníze za předplatné. Ideální by pak bylo publikovat zcela bez poplatků, jako v Německu. My jsme malá země a bohužel nemáme takovou vyjednávací sílu jako Německo, takže zatím nemáme žádnou takovou dohodu. Myslím si, že jsme v tomhle trochu propásli šanci. Do jednání s vydavatelem jsme měli dotlačit Evropskou unii jako zástupce milionů vědců.

Sama Evropská komise totiž v programu Horizont 2020 ukládá projektům povinnost otevírat výzkumná data. Vnímáte ze strany poskytovatelů financí na výzkum větší tlak na otevřenost?

Grantová agentura České republiky zatím tlak na otevřenost nevyvíjí, ovšem u zdrojů pocházejících z Evropské unie jako je právě Horizont 2020 je otevřený přístup podmínkou. Naštěstí je možné články zatím vydávat jen tzv. zelenou cestou, kdy je uveřejníme jednoduše v některém z volně přístupných repozitářů.

Povinnost publikovat výsledky vědecké práce v režimu otevřeného přístupu často nahrává také tzv. predátorským časopisům .

Přesně tak. Přitom takové subjekty dříve vůbec nemohly existovat. Časopis, který publikuje nesmysly, neměl šanci se uchytit, protože by si ho nikdo nepředplatil. Teď vznikly desítky až stovky vydavatelství, která se dají označit za takzvaná predátorská – jejich účelem není publikovat kvalitní vědu, jejich účelem je vydělávat prakticky na čemkoliv. Denně dostávám e-mailem nabídky od vydavatelů z časopisů, které ani neznám, abych u nich publikoval svůj článek. Často i s příslibem publikace do týdne.

Existují také solidní online časopisy, ve kterých se publikační poplatek vůbec neplatí?

V našem oboru existuje časopis Beilstein Journal of Organic Chemistry. Nabízí takzvaný platinový model open access, kdy neplatí čtenář ani autor. Tento časopis nicméně nepatří k těm nejčtenějším. Mohu do něj proto dát nějaký svůj průměrný článek, ale rozhodně tam nedám své nejlepší věci, protože se nedostanou ke čtenářům. Z těch významnějších není zpoplatněn časopis Chemical Science, který zatím stále zveřejňuje texty zadarmo.

Otevřený přístup přes všechny své nevýhody vede k lepší viditelnosti vědeckých výsledků a je tak vhodný k nastartování vědecké kariéry mladých vědců. Mluvíte se svými mladšími kolegy o možnostech otevřeného publikování?

Každý projekt, který vypisují pro své doktorandy, má ambice dostat se do nejlepších chemických časopisů. Obecně se ale snažíme publikovat méně článků s vysoce kvalitní vědou. Dáváme přednost publikování v open access režimu, ale jde nám samozřejmě také o prestiž časopisu. Pokud tedy není open access publikace v prestižním časopise velkou zátěží pro rozpočet celého týmu, tak poplatek rád zaplatím. Sám jsem členem Americké chemické společnosti a mám tak výraznou slevu. První slevu mám za to, že jsem z [institute](#), která odebírá jejich časopis, a druhou mám za své členství. Takže místo 4000 dolarů platím jen 1500.

Jaký předpokládáte vývoj v oblasti otevřeného přístupu?

Návrat k předchozímu modelu dnes již není možný. Otevřený přístup je už nějakou dobu tady, ale ještě potrvá, než se vyvine do podoby, kdy vědce přestane zatěžovat. Zatím nám život spíše komplikuje. Musíme se soustředit nejen na to, že musíme sehnat peníze na dobrou vědu a snažit se publikovat výsledky ve špičkovém časopise, ale musíme také shánět prostředky na to, abych byl schopen publikaci tohoto článků vůbec zaplatit.

Prof. Michal Hocek, PhD., DSc. je profesorem organické chemie. Zaměřuje se na chemii a biologii nukleosidů, nukleotidů a nukleových kyselin. Vedle Univerzity Karlovy působí také na Ústavu organické chemie a biochemie Akademie věd České republiky. Dlouhodobě se řadí k našim nejcitovanějším vědcům.

Open Access Šampioni Univerzity Karlovy

Ústřední knihovna Univerzity Karlovy provedla analýzu open access publikací korespondenčních autorů UK (data o publikacích typu „Article“ a „Proceedings Paper“ z Web of Science za období 2016-18), z níž vyplynulo, že těmi nejproduktivnějšími „open access šampiony UK“ jsou:

- 1. místo - **prof. Ing. Michal Hocek, CSc., DSc.**; Katedra organické chemie, PřF – 17 OA publikací
- 2. místo - **prof. RNDr. Petr Štěpnička, Ph.D.**, DSc.; Katedra anorganické chemie, PřF – 13 OA publikací
- 3. místo - **prof. RNDr. Marie Stiborová, DrSc.**; Katedra biochemie, PřF – 11 OA publikací
- 4. místo - **prof. RNDr. Jaroslav Flegr, CSc.**; Katedra filosofie a dějin přírodních věd, PřF – 10 OA publikací
- 5. místo - **prof. MUDr. Libor Vítek, Ph.D.**; IV. interní klinika 1. LF a VFN; Ústav lékařské biochemie a laboratorní diagnostiky 1. LF a VFN, 1. LF – 8 OA publikací
- 5. místo - **doc. PhDr. Petr Šťastný, Ph.D.**; Katedra sportovních her, FTVS – 8 OA publikací
- 5. místo - **RNDr. Luděk Klimeš, DrSc.**; Katedra geofyziky, MFF – 8 OA publikací